

Lea Ivanković
HEIDEGGEROVA KRITIKA METAFIZIKE

1. Uvod

Čovjek nije odvojen od vremena. To znači da je čovjek upravo u vremenu i s vremenom. On s vremenom štošta čini i domišlja, i ako bi još štogod činio i domišljao, sada i ubuduće, okretao bi se učinjenom i baštini, onome što mu se doima da je u prošlosti uspijevalo. Pritom se u obzir ne uzimaju samo velika dostignuća i otkrića, nego i svakodnevno ophođenje s drugim ljudima i stvarima, jer učiti se može svjesno, ali i nesvjesno. Ono što se uči nesvjesno, prelijeva se iz jedne i provlači u sljedeću generaciju kao skriveno te se uzima zdravo za gotovo. Ono što je skriveno ima mogućnost stvaranja velikog utjecaja koji se nikada neće propitivati. Postavlja se pitanje na koji način se to dovodi u vezu s metafizikom. Ovaj rad ima namjeru pokazati stav Martina Heideggera da se ništa drugo ne prelijeva i ne provlači u sadašnjost tako nečujno i tako nevideno, a da u isto vrijeme biva tako utjecajno, kao ono što metafizika u svojoj povijesti previđa i zaboravlja. To što se previđa jest zaborav bitka,¹ odnosno zaborav razlike između bitka i bića.²

2. Metafizika kao tradicija filozofije Zapada

Heidegger na samom početku svog djela *Bitak i vrijeme* piše da je pitanje o bitku palo u zaborav, odnosno da se o bitku uopće ne pita.³ Pitanje koje postavlja u *Bitku i vremenu* tiče se ontologije, ali on naglašava svoj otklon prema povijesti ontologije, čak štoviše, kaže da je ontološko nasljeđe potrebno destruirati, da bi pitanje o bitku dobilo »svoju istinsku konkretizaciju«.⁴ Destruirati pritom ne

---

1 Martin Heidegger, »Što je metafizika?«, u: Martin Heidegger, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja*, Naprijed, Zagreb 1996., str. 89.

2 Martin Heidegger, »Onto-teo-loški ustroj metafizike«, u: Martin Heidegger, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja*, Naprijed, Zagreb 1996., str. 304.

3 Martin Heidegger, *Bitak i vrijeme*, Naprijed, Zagreb 1985., str. 1.

4 Isto, str. 29.

znači uništiti, nego »razlabaviti ukrućenu tradiciju i ukloniti prikrivanja kojima je urodila«,⁵ drugim riječima: »Destrukcija ne znači razaranje, nego razgrađivanje, skidanje i odstranjivanje – ali jedino historijskih izrijeaka o povijesti filozofije.«⁶ Može se postaviti pitanje zašto bi se to radilo. Što to u povijesti metafizike kao ontologije smeta Heideggeru u tom naumu postavljanja pitanja o bitku?

Filozofija Zapada svoju tradiciju baštini u antici. Kada pita što je to filozofija, Heidegger kaže da odgovor ne vrijedi tražiti u povijesno zadanim definicijama i naknadnim zaključivanjem onoga što je tim definicijama zajedničko.⁷ No, nisu li u povijesti dane definicije također tradicija? Jesu, ali ne diraju u bit onoga o čemu se pita. Ukoliko bi se pitalo, odnosno, tragalo za biti filozofije, onda bi se shodno tomu, kaže Heidegger, moralo odgovarati *iz* njezine biti – odgovor sam mora filozofirati.⁸ Da bi se filozofiralo, mora se stupiti u razgovor »s onim što smo predajom primili kao bitak bića«.⁹ U čemu je razlika između pobrojavanja definicija (i njihovog tumačenja) i stupanja u razgovor s filozofskom predajom? Na prvi pogled, potonje bi dublje ušlo u problem. Ali ne treba ostati samo pri takvom površnom gledanju. Ući u razgovor s predajom, nastojati odgovarati na pitanje »što je to filozofija?« značilo bi prisvojiti i preoblikovati povijest i to na način destrukcije.¹⁰

Da bi se doznalo što točno Heidegger misli kada koristi izraze »destrukcija« ili »prevladavanje«, pitanje »što je to filozofija?« moralo bi se preoblikovati u pitanje »što je metafizika?«. Heidegger dosadašnju povijest filozofije izjednačava s metafizikom,¹¹ s onim mišljenjem koje promatra biće kao biće, u smislu da je biće jedino što mu je u obzoru.¹² Svrha postavljanja pitanja o bitku u takvom metafizičkom pogledu na biće bila bi ta da bitak kao svjetlo omogući da uopće ima obzora u kojemu je biće vidljivo. Dokle god metafizika na taj način pita o bitku, u nekakvom je odnosu prema njemu. Problem se javlja kada metafizika propušta misliti bitak bilo kako drugačije od onoga što ispostavlja biće.¹³ Bitak, doduše, dospijeva »u jednu neprikrivenost (*aletheia*)«, jer ga se vidi, ali ga se ne

---

5 Isto, str. 24.

6 Martin Heidegger, »Što je to – filozofija?«, u: Martin Heidegger, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja*, Naprijed, Zagreb 1996., str. 275.

7 Isto, str. 273.

8 Isto, str. 274.

9 Isto, str. 275.

10 Isto.

11 Vesna Batovanja, *Martin Heidegger. Mišljenje koje se više ne razumije kao metafizika*, Breza, Zagreb 2007., str. 12.

12 M. Heidegger, »Što je metafizika?«, str. 85.

13 Isto, str. 86.

vidi u njegovoj istini.¹⁴ U tom je smislu bitak temelj s kojim metafizika nalazi svoj smisao, a metafizika je korijen stabla koje je filozofija.¹⁵ Time se pokazalo da je bitak ono objedinjujuće i vezujuće filozofije i metafizike, ali se još nije posve prokrčio put do toga zašto bi se metafizika trebala prevladati ili destruirati.

Prije nego se išta kaže o tome, treba učiniti još jedan korak i izložiti što Heideggeru znači stav u kojemu kaže da metafizika ima onto-teo-loški ustroj. Metafizika je, baveći se bićem, zapravo dvoznačna: biće predstavlja »u općenitosti i u najvišemu«,¹⁶ drugim riječima metafizika je onto-teo-logija.¹⁷ Ta je riječ sastavljena od tri dijela, ali smisao onoga što se želi prenijeti isticanjem trodijelnosti sam po sebi nije rascjepkan. Metafizika je, kao što kaže Heidegger, još od antike istraživanje o biću kao takvom, znanost koja se od početka novovjekovlja naziva ontologijom.¹⁸ Metafizika je nalik teologiji, jer na temelju vlastitog ustrojstva tumači bitak kao prapočelo ili kao najviše biće, odnosno kao Boga.¹⁹

No, u kakvoj su vezi onto-teo-loški ustroj metafizike i njezino prevladavanje? Tu je opet riječ o nečemu za što Heidegger kaže da se dosad nije ispitivalo, odnosno da je ostalo zaboravljeno – razlika između bitka i bića.²⁰ Samu razliku Heidegger prikazuje na sljedeći način: »Bitak znači biće: Bitak, koji jest biće. To 'jest' ovdje je tranzitivno, prijelazno. Bitak ovdje bivstvuje na način prijelaza ka biću. No izmješćujući se, bitak ne prelazi ka biću tako kao da bi biće, najprije bez bitka, tek iz njega moglo nadoći. Bitak prelazi preko (onoga), dolazi otkrivajući se preko (onoga) što tek s takvim prelaženjem preko, transcendiranjem nadolazi kao što je iz sebe sama neskriveno.«²¹ Louis Blond nudi pojašnjenje: slično logičkom argumentu da se u svijetu koji je crven ne može vidjeti crvena boja, tako se i u svijetu bića bića ne može vidjeti bez naslijeđa *ontološke diferencije*.²² Što se pak misli kad se kaže zaborav bitka? Ne radi se tu tek o pukoj zaboravnosti ljudskog mišljenja, o grešci u mišljenju koja se da popraviti, nego o tome da metafizika baš jest metafizika po tome jer zaboravlja tu diferenciju.²³ Dvoznačnost koju metafizika nosi u sebi, dvoznačnost na način na koji je ona ontologija (»biće s

---

14 Isto.

15 Isto.

16 Isto, str. 96.

17 M. Heidegger, »Onto-teo-loški ustroj metafizike«, str. 306.

18 Isto.

19 Isto, str. 307-309.

20 Isto, str. 304.

21 Isto, str. 312.

22 Louis P. Blond, *Heidegger and Nietzsche. Overcoming Metaphysics*, Continuum, London 2010., str. 44. Moj prijevod.

23 M. Heidegger, »Onto-teo-loški ustroj metafizike«, str. 304.

obzirom na njegov temelj, koji je zajednički svakom biću kao takvom«²⁴ i na način na koji je teologija (»biće u cjelini, tj. s obzirom na najviše, sveutemeljujuće biće«),²⁵ dobiva na osnovi razlike.²⁶ Metafizika je onto-teo-logija jer razumije bitak kao temelj, a biće kao utemeljeno, pri čemu razlika između bitka i bića postaje diferencija temelja i utemeljenog.²⁷ Taj temelj joj ostaje skriven i ona nema izbora nego biti »vlastitom biti isključena iz iskustva bitka«.²⁸ To znači da metafizika sebi za temelj uzima tu diferenciju u kojoj bitak i biće nisu odvojeni, ali su istovremeno shvatljivi kao to što jesu, jer su u razlici jedno spram drugog, te da na upravo tom temelju metafizika gradi samu sebe. John Caputo to tumači na način da je Heidegger u razvoju svoje misli prestao biti zaokupljen metafizičkim problemom koji biće shvaća na štetu zaborava bitka.²⁹ Umjesto toga, precizniji je način da bi se iskazao problem s metafizikom, što je po Caputu Heidegger shvatio, taj da riječ »bitak« pripada metafizičarima i da metafizikom više nikako ne može izraziti ono što je Heidegger zapravo htio.³⁰ Prava stvar mišljenja, dakle, ne bi bio »bitak metafizičara«, ne sama razlika bitka i bića, nego, kako Caputo kaže, to da se sama metafizika kreće unutar te razlike, pri čemu se bitak razumije kao temelj ili uzrok bića.³¹ Riječima Vanje Sutlića, prevladavanje metafizike s navedenom razlikom ima sljedeću vezu: »Heideggerova destrukcija i prebolijevanje metafizike polazi od njegova stava da je metafizika u svojim najsmionijim zaletima mislila *premalo* i da treba misliti više, što u ovom slučaju znači *dublje* – naime iz same osnove metafizike (temelja – diferencije)«,³² a osim toga to je i »misaono vraćanje, misaono pronicanje u tradiciju u svjetlu drugačijeg, radikalnog pristupa jednoga *novog početka*«. ³³

3. Metafizika kao usud sadašnjosti

Nije mudro govoriti o »novom početku« bez osvrta na »stari početak«. Stari ili prvi početak smješta se u antičku Grčku. Heidegger za Parmenida i Heraklita

---

24 Isto, str. 316.

25 Isto.

26 Isto.

27 John D. Caputo, *Heidegger and Aquinas: An Essay On Overcoming Metaphysics*, Fordham University Press, New York 1982., str. 150.

28 M. Heidegger, »Što je metafizika?«, str. 97.

29 John D. Caputo, *Heidegger and Aquinas: An Essay On Overcoming Metaphysics*, str. 3.

30 Isto.

31 Isto.

32 Vanja Sutlić, *Kako čitati Heideggera*, August Cesarec, Zagreb 1989., str. 126.

33 Isto, str. 74-75.

kaže da još nisu bili filozofi, nego da su bili mislioci, i to po tome što su oni još uspijevali misliti iz ljubavi prema *logosu*.³⁴ Oni koji su promišljali nakon Parmenida i Heraklita nisu bili više mislioci, nego filozofi.³⁵ Filozofsko je mišljenje proisteklo, kako iz čuđenja koje se iz filozofije ne može izuzeti, jer je u njezinom temelju,³⁶ tako i iz onoga što se pojavilo na mjestu koje je, za volju onoga što dolazi, neizbježno ostavilo iza sebe i to čuđenje. Želja da se u čuđenju pita što jest bila je, isto tako, prirodno popraćena željom za dobivanjem odgovora, za spoznavanjem. Damir Barbarić, govoreći o čuđenju kao početku, kaže: »Čisto čuđenje, koje se kao divljenje ekstatički predaje sjaju pojavljivanja onog izlazećeg, postaje stoga ubrzo pukom znatiželjom, što znači takvim čuđenjem koje hoće istraživati, objašnjavati i znati, čime se već, i to zadugo samo u prikrivenosti, začine metafizika.«³⁷ Filozofija je tako od samog početka, a pogotovo od novovjekovlja pa nadalje, svoj *arche* nalazila u izvjesnosti spoznaje, umjesto u čuđenju.³⁸ Barbarić tvrdi da je po Heideggeru filozofija tako »dospjela do svog kraja i da je danas jedina prava zadaća filozofije odlučna i bezuvjetna priprema njezina drugog početka.«³⁹ No, nije moguće o novom početku govoriti kao o nečemu što će se dogoditi ili se jednostavno događati. Heidegger to naglašava ovako: »Mi ne smemo uobražavati da stojimo van metafizike zato što slutimo njen kraj. Jer, prevladana metafizika ne iščezava. Ona se vraća preobražena i nastavlja da vlada kao kontinuirana razlika koja biće deli od bivstvjućeg.«⁴⁰ Nešto je iz metafizičke tradicije pristiglo u čovjekov način ophođenja sa svijetom i tu se, čini se, trajno nastanilo da bi predstavljalo kako kraj metafizike, a time ujedno i njeno prevladavanje, tako i njeno ostvarenje i učvršćenje u čovjekovoj svakodnevici. Ono kako je čovjeku u svakodnevici, koja je sada, »oblikovano je vlašću biti moderne tehnike.«⁴¹ Metafizika u potrazi za bićem završava u potpunom *pozitivizmu*, odnosno subjektivnosti.⁴² Pozitivizam ovdje znači filozofiju Zapada, znanost, tehnologiju i manipulaciju bića.⁴³ Budući da je čovjekovo shvaćanje svijeta otprije utemeljeno u metafizici,⁴⁴ ostavljanje

34 M. Heidegger, »Što je to – filozofija?«, str. 271.

35 Isto.

36 Isto, str. 277.

37 Damir Barbarić, »Drugi početak«, *Treći program hrvatskog radija*, 83/84 (2013), str. 208.

38 M. Heidegger, »Što je to – filozofija?«, str. 279.

39 D. Barbarić, »Drugi početak«, str. 208.

40 Martin Hajdeger, »Prevladavanje metafizike«, u: Martin Hajdeger, *Mišljenje i pevanje*, Nolit, Beograd 1982., str. 8.

41 V. Batovanja, *Martin Heidegger. Mišljenje koje se više ne razumije kao metafizika*, str. 58.

42 L. P. Blond, *Heidegger and Nietzsche. Overcoming metaphysics*, str. 155.

43 Isto, 154.

44 M. Heidegger, »Prevladavanje metafizike«, str. 10.

metafizike, pa i same filozofije po strani ne bi pomoglo da se njeno ostvarenje spriječi. Drugim riječima, pravo prevladavanje neće se dogoditi samo tako što će se ljudska misao u obliku neke nove filozofije suočiti s beživotnom i pregaženom ontoteologijom – metafizika će prevladati samu sebe u svjetskoj tehnologiji.⁴⁵ Ranije spomenuta čovjekova subjektivnost svijet oko sebe u potpunosti svodi na predmetnost, kojom bi si osiguravala postojanje,⁴⁶ odnosno »volja za volju iznuđava za sebe, kao osnovne forme svog pojavljivanja, izračunavanje i organizovanje svega; to ona, međutim, čini samo zarad bezuslovno produživanog obezbeđenja sebe same.«⁴⁷ Takvo davanje prednosti predmetnosti samo još dalje osigurava zaborav bitka.⁴⁸ Heidegger kaže da se »tehnika« može shvaćati kao »dovršena metafizika«.⁴⁹ U tehnici sam čovjek postaje oruđe, a njegovo djelovanje postaje puko organiziranje bića⁵⁰ i »procjenjivanje da li je nešto važno ili nije važno za život«.⁵¹ Ako djelovanje ostane samo subjektivna kategorija koja se tiče potreba ljudskih bića, onda se čini da dominacija tehnike jest ljudska sudbina.⁵² Prevlast tehnike, kao ono djelovanje koje se orijentira samo prema korisnosti, na metafiziku gleda kao na prevladanu, a na bitak pak kao na nešto beskorisno. Ustrojeno kao onto-teo-logija, i prisiljeno na zaborav diferencije, mišljenje označeno kao metafizika navlastito je čovjekovo te od samog svog početka nije imalo kamo do li tu gdje trenutno jest.

4. »Ništa« kao temelj znanosti

Unutar same filozofije, ona se, suočena s prevladavanjem metafizike, okreće epistemologiji. Pritom nije riječ tek o postavljanju nove discipline u središte razmatranja da bi se metafiziku zamijenilo; Heidegger kaže da je teorija saznanja zapravo suvremeni vid metafizike, svojevrsna metafizika predmeta, odnosno bića koje je »predmet za neki subjekt«.⁵³ Prema Heideggeru, isto vrijedi i za prevlast logike koja je »samo obrnuta strana empirističko-pozitivističke zablude«.⁵⁴ Mark

---

45 Dominique Janicaud; Jean-François Mattéi, *Heidegger: From Metaphysics to Thought*, State University of New York Press, New York 1995., str. 16.

46 M. Heidegger, »Prevladavanje metafizike«, str. 11

47 Isto, str. 17-18.

48 Isto, str. 12.

49 Isto, str. 18.

50 Isto, str. 35.

51 Isto, str. 38.

52 L. P. Blond, *Heidegger and Nietzsche. Overcoming metaphysics*, str. 161.

53 M. Heidegger, »Prevladavanje metafizike«, str.11-12.

54 Isto, str. 12

Okrent kaže da se prema Heideggerovom tumačenju unutar domene tehnike, odnosno tehnologije razvilo jedno posebno razumijevanje bitka, prema kojemu »biti« znači biti podložan iskorištavanju u svrhu proizvodnje ili potrošnje, zbog čega se filozofija zamjenjuje pozitivnim znanostima.⁵⁵ To iskorištavanje određeno je prazninom u kojoj se nalazi biće – prazninom bitka.⁵⁶ Pritom je »neprekidno organizovanje bivstvujućeg u stalnu mogućnost sređivanja kao forme obezbeđenja besciljnog delanja« tek način da se umakne toj praznini.⁵⁷ Na što se pak odnosi praznina bitka?

Blond tvrdi da se prema Heideggeru razmatranje činjenice da bića uopće postoje orijentira na temelju dvije razlike: prva je razlikovanje bitka i bića, a druga je ono »ništa« u pitanju »zašto je uopće biće, a ne radije ništa?«⁵⁸ To pitanje Heidegger naziva temeljnim pitanjem metafizike. Ono je temeljno iz razloga što je Heidegger postao svjestan da razlikovanje bitka i bića samo nije dovoljno da dopusti otkrivanje bića po sebi, nego mu je potrebna suprotstavljajuća sila – »ništa« koje se ponaša kao razlika spram bitka.⁵⁹ U tom smislu praznina bitka kojoj biće izmiče ima veze s »ništa«. Znanost odbacuje »ništa« i ne želi ništa znati o njemu, ali bez njega ne može izraziti svoju bit.⁶⁰

»Ništa« nije tek nijekanje bića u cjelini, nego ono što se otkriva u nahodenju tjeskobe, pri čemu nije riječ o strahu ili bojazni, nego o nahodenju koje otklanja svaku nedoumicu i dovodi nas u stanje neodređenosti.⁶¹ Ta neodređenost je ono što preostaje izmicanjem bića u tjeskobi; ono »ništa«.⁶² Na koji način znanost izražava svoju bit preko onoga »ništa«? Heidegger o tome kaže da to »što u nelagodi tjeskobe često praznu tišinu želimo prekinuti nekim govorom nasumce, samo je dokaz za prisustvo Ničega«. Na isti se način i znanost i tehnika upuštaju u »neprekidno organiziranje bića«, nastojeći izmaknuti se praznini bitka, a to čine jer su naslijedili odnos prema biću od metafizike. Blond iznosi da metafizika »u Heideggerovim rukama« počinje odbacivati tradicionalno određenje temeljem kojeg se bavi pitanjem pojavnosti bića, te da se okreće cjelini metafizičkog propitivanja kojim će se tek moći uspostaviti temelj za objašnjenje pojavnosti

55 Mark Okrent, *Heidegger's Pragmatism. Understanding Being and the Critique of Metaphysics*, Cornell University Press, New York 1988., str. 219.

56 M. Heidegger, »Prevladavanje metafizike«, str. 35.

57 Isto.

58 L. P. Blond, *Heidegger and Nietzsche. Overcoming metaphysics*, str. 33.

59 Isto, str. 33-34.

60 M. Heidegger, »Što je metafizika?«, str. 103.

61 Isto, str. 106-108.

62 Isto, str. 108.

bića, prije nego što se tradicionalna određenja stignu upetljati.⁶³ Zbog toga, prema Blondu, Heidegger uspostavlja fenomenologiju *ničega* kojom se opire tradiciji – »ništa« je potrebno da bi se biće organiziralo.⁶⁴ Budući da se do takvog »ništa« ne može doći logičkom analizom, čega je i sam Heidegger svjestan kada kaže: »možda se ovo govorenje amo-tamo već ponovno kreće u praznom dvoboju riječima«,⁶⁵ razum koji treba »nešto«, odnosno bića o kojima bi se raspitivao, tome se odupire, i u skladu s tim to previđa, odnosno zaboravlja.⁶⁶ Razum, odnosno metafizika unaprijed proizvodi stav prema biću koje istražuje i upravo zbog toga Heidegger želi destruirati povijest metafizike i uspostaviti vlastitu ontologiju, a to postiže preko »ništa«, čija je svrha u ovom slučaju biti »protuotrov« pozitivnoj znanosti.⁶⁷

5. Zaključak

Budući da je ovaj rad naslovljen »Heideggerova kritika metafizike«, naposljetku se valja zapitati zašto sam Heidegger umjesto pojmova »prevladavanje« i »destrukcija« nije koristio pojam »kritika«. Gajo Petrović u uvodu Heideggerova djela *Bitak i vrijeme* kaže da se o tome može samo nagađati, nudeći tri prijedloga koji se međusobno ne isključuju. Prvi prijedlog bilo bi Heideggerovo nastojanje da se »ustaljena filozofska terminologija zamijeni novom«,⁶⁸ drugi – Heideggerov pokušaj da se »oslobodi iz terminologije (...) Kanta i neokantovaca (kod kojih su termini 'kritika' i 'kritički' igrali veliku ulogu)«,⁶⁹ a treći bi bio neprikladnost termina kritika jer »on upućuje na suđenje i kriterije i ima suviše 'subjektivno' ili 'spoznajnoteorijsko' značenje«. ⁷⁰ Subjektivno ili spoznajnoteorijsko značenje bi, kako je već i pokazano u radu, išlo ruku pod ruku s onime što bi sama kritika imala kritizirati – sadržajem metafizike koji sprječava postavljanje pitanja o bitku. U skladu s bilo kojom od te tri mogućnosti, ovaj rad koristi termin kritike u svom naslovu samo kao svrsishodno i nesavršeno rješenje obuhvaćanja problematike tradicije metafizike, potrebe za njenim prevladavanjem i Heideggerovim uspostavljanjem temelja za novi početak.

---

63 L. P. Blond, *Heidegger and Nietzsche. Overcoming metaphysics*, str. 39.

64 Isto.

65 M. Heidegger, »Što je metafizika?«, str. 103.

66 L. P. Blond, *Heidegger and Nietzsche. Overcoming metaphysics*, str. 39.

67 Isto, str. 39-40.

68 Gajo Petrović, »Uvod u 'Sein und Zeit'«, u: *Bitak i vrijeme*, Naprijed, Zagreb 1985., str. XLVI.

69 Isto.

70 Isto, str. XLVI-XLVII.

Literatura

- Barbarić, Damir, »Drugi početak«, *Treći program hrvatskog radija*, 83/84 (2013).
- Batovanja, Vesna, *Martin Heidegger. Mišljenje koje se više ne razumije kao metafizika*, Breza, Zagreb 2007.
- Blond, Louis P., *Heidegger and Nietzsche. Overcoming Metaphysics*, Continuum, London 2010.
- Caputo, John D., *Heidegger and Aquinas: An Essay On Overcoming Metaphysics*, Fordham University Press, New York 1982.
- Heidegger, Martin, *Bitak i vrijeme*, Naprijed, Zagreb 1985.
- Heidegger, Martin, »Onto-teo-loški ustroj metafizike«, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja*, Naprijed, Zagreb 1996.
- Heidegger, Martin, »Što je metafizika?«, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja*, Naprijed, Zagreb 1996.
- Heidegger, Martin, »Što je to – filozofija?«, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja*, Naprijed, Zagreb 1996.
- Heidegger, Martin, »Prevladavanje metafizike«, *Mišljenje i pevanje*, Nolit, Beograd 1982.
- Janicaud, Dominique; Mattéi, Jean-François, *Heidegger. From Metaphysics to Thought*, State University of New York Press, New York 1995.
- Okrent, Mark, *Heidegger's Pragmatism. Understanding Being and the Critique of Metaphysics*, Cornell University Press, New York 1988.
- Petrović, Gajo, »Uvod u 'Sein und Zeit'«, u: Martin Heidegger, *Bitak i vrijeme*, Naprijed, Zagreb 1985.
- Sutlić, Vanja, *Kako čitati Heideggera*, August Cesarec, Zagreb 1989.

